

FÉMKERESŐS KUTATÁSOK AZ AQUINCUMI MÚZEUMBAN

LASSÁNYI GÁBOR

Vakondtúrásra emlékeztető buckák, bombatölcsér méretű gödrök, ismeretlen eredetű árkok... Bár a főváros sűrű beépítettsége és a felszín intenzív modern használata nem igazán kedvez a kincskeresőknek, a 2000-es évekre egyre több helyen találták meg a Budapesti Történelmi Múzeum régészei is az illegális fémkeresősök fosztogatásának a fentiekhez hasonló nyomait. Az utolsó csepp a pohárban 2005 nyara volt, amikor Aquincum római kori polgárvárosának beépítetlen, nyugati felében értünk tetten fémkeresősöket. Részben ezek a negatív jelenségek vezettek arra a felismerésre, hogy ezzel a problémával a főváros területén is foglalkozni kell, és adták az ötletet, hogy érdemes lenne a valóban helytörténeti érdeklődésű, amatőr kutatókat önkéntesként bevonni a régészeti munkákba.

1. A baseballpálya és Aquincum polgárvárosa madártávlatból

KINCSVADÁSZOK, AMATŐR KUTATÓK, RÉGÉSZEK...

Bár katonai, elsősorban tüzserészeti célokra már korábban is léteztek fémkereső műszerek és ezeket néhány alkalommal régészeti lelőhelyeken is alkalmazták, az 1980-as évektől egyre többen barkácsoltak házilag fémkereső készüléket, hogy szabadidős tevékenység gyanánt vagy anyagi haszon reményében kincseket keressenek. Bár régészeti lelőhelyek fosztogatására, orvástásokra már az 1970-es években is voltak a sajtóban utalások,¹ a rendszerváltás utáni időszak örökségvédelmi intézményrendszerét teljes mértékben felkészületlenül érte a fémkereső műszerek gyors elterjedése az 1990-es években. Ebben a korszakban első lépésben a Dunántúl főleg római kori lelőhelyeit, később pedig az ország valamennyi ismertebb régészeti helyszínét elérte a kincskeresési hullám. Komoly károk érték a gyakran nemzeti parkok területén található késő bronzkori, vaskori földvárakat, alföldi templomhelyeket, római kori erődöket, villagazdaságokat. Becslések szerint 2005 körül az országban 2500-3000 aktív amatőr fémkeresős volt, akiknek egy része ugyan főleg második világháborús relikviákat gyűjtött,

2. Fémkeresős kutatás a baseballpályán

¹ Kiss Károly: Magyarországgra is átterjedt az orvástás”, és a műkincsrablás. *Amerikai Magyar Népszava* 1976 február 13, 14; Mekis János: Magánátasások, A régészet pártfogói, Kincskeresők és bűnözők. *Új Magyarország* 1978/16, 26.

3. Fibulák (ruhakapcsoló tűk) a római polgárvárosból

4. Elrejtett római vasszerszámok a baseballpálya területéről

de sokan foglalkoztak régészeti korú tárgyakkal, egy kisebb csoport pedig kifejezetten az illegális műkincspiac számára dolgozott.

A törvényi szabályozás szigorítását sürgető szakmai hangokon túl sokáig csak kevesen foglalkoztak olyan megoldásokkal, amelyek inkább elébe mentek volna a problémának. Ilyen volt például V. Szabó Gábor bronzkori depóleleteket kutató projektje, amelynek egyik fő célkitűzése a még régészeti kontextusokban vizsgálható fém leletegyüttesek összegyűjtése, dokumentálása volt.² Ezzel párhuzamosan a 2000-es évek közepére világossá vált a magyar kutatók számára is, hogy a fémkereső műszer szisztematikus használata alapkövetelmény a legtöbb történeti korszakot érintő, nagy felületű feltárásokon, hiszen a kisebb méretű fémleletek többséges csak így található meg a feszített tempójú, nagy földmennyiséget megmozgató ásatások során.³ Az autópálya-építéseket megelőző nagy régészeti projekteken először szórványosan, majd a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat tevékenységének keretében 2007-től rendszer szinten is alkalmazni kezdték a műszeres leletfelderítésben olyan szakembereket, technikusokat, akik korábban maguk is engedély nélkül járták a lelőhelyeket.⁴ Ezzel párhuzamosan jó szándékú amatőr kutatók országszerte több helyen is keresték a kapcsolatot múzeumi szakemberekkel, hogy valamilyen formában megtalálják az együttműködés lehetőségét.

A következő néhány évben számos informális megbeszélés és kerekasztal beszélgetés zajlott a témában amatőr kutatók és régészek összefogásával, amely igyekezett ezeket a különböző háttérű, az örökségvédelem célkitűzései iránt elkötelezett embereket közös platformra hozni. Az akkori hatályos jogszabályokhoz ajánlások készültek, amelyet *A felelősségteljes fémkeresőzés etikai kódexe* címmel 2008-ban online publikáltunk.⁵

Az együttműködések eredményeképpen számos, korábban talált kisebb tárgy és leletegyüttes került átadásra,⁶ amelyek kapcsán hitelesítő kutatások indultak. Több lokális együttműködés kezdődött, így a Danube Limes Project,⁷ különböző kutatások Baranya megyében,⁸ valamint az egykori Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának programja, amelyből számos látványos eredmény is született.⁹ Az önkéntesek közül többen részesültek állami elismerésben is, így a Magyar Régész Szövetség kezdeményezésre 2013-ban Schönvisner István-émlékéremet kapott Greman István, 2014-ben pedig Meleg József. 2018-ban Sándor Lajos Henszlmann Imre díjat vehetett át.

² V. Szabó 2017: 107–134.; V. Szabó 2013: 793–815.; V. Szabó 2012.

³ Ilyen nem rendszeres kutatások folytak például az M7-es autópálya feltársán 2002/3-ban, Balatonlelle-Kenderföld lelőhelyen. Marton – Serlegi 2004: 15–18.

⁴ Ilon 2017: 185–206.

⁵ Az ajánlás összeállítói Meleg József, amatőr kutató, Puskás Norbert jogász, és Lassányi Gábor régész volt. https://regisegbuvar.blog.hu/2009/01/02/a_felelossegteljes_femkeresozes_etikai_kodexe

⁶ A teljesség igénye nélkül: Meleg József Biatorbágyról egy különleges római kori bronz szatír szobrot (Bartus 2010: 15–25.); Késő bronzkori depó leletet Radovics Gergely Keszthelyről (Tarbay 2014: 179–297.); Bárczánfalvi Csongor egy római katonai diploma töredékét Sándorfalváról (Lassányi 2012: 199–204.); Bernhardt László, Cséri Norbert és Forgács János avar kori jelekkel díszített szíjelosztó korongot Mányról (Fancsalszky 2013: 163–180.)

⁷ Visy et al. 2011.

⁸ Legfrissebben: Szabó – Szajcsán 2017: 154–157; Szabó – Bertók – Gáti – Szajcsán 2016.

⁹ Rác 2017.

KÉT MINTAPROJEKT ÓBUDÁN

A fémkereső műszer rendszeres használata a Budapesti Történeti Múzeumban és azon belül az Aquincumi Múzeumban meglehetősen későn, 2006-ban kezdődött meg két fémkereső készülék vásárlásával, majd fokozatosan elindult a múzeumhoz csatlakozó önkéntesek alkalmazása egy-egy beruházáshoz kapcsolódó munkaterület átvizsgálására. Az első nagyobb, önkéntesek bevonásával folytatott munka a polgár város nyugati elővárosában egy új baseballpálya létesítését előzte meg 2012-ben.¹⁰ Itt, mivel a sportlétesítmény kialakítása csak kevés ponton bolygatta meg a régészeti korú rétegeket, és több helyen inkább feltöltötték a területet, több mint 12 ezer négyzetméternyi felszín műszeres vizsgálatára került sor az elmúlt években, több szakaszban. Szerencsés módon ezt a baseballpályát is lefedte az a geofizikai felmérés, amelyet Stefan Groh és Helga Sedlmayer az Osztrák Régészeti Intézet és az Aquincumi Múzeum közös kutatási projektjén belül, 2011-ben végzett, így nagy pontossággal meg tudtuk határozni, hogy milyen jelentősebb kőépületek húzódnak a területen a felszín alatt. A műszeres kutatások során több, mint négyszáz, jórészt római kori fémtárgy került elő. Minden lelet pozícióját pontosan bemértük mérőállomás segítségével. A talált leletek koncentrációjából és a felszíni megfigyelésekből arra következtettünk, hogy a római épületek a kelet-nyugati főútvonal két oldalára koncentráálódtak. Dél felé valószínűleg a terep is lejtett, és a talált emlékek

5. Római kori, két darabból összeilleszthető, színházi maszkos bronzmécses

6. Római kori bronz tál növényi díszítéssel a baseballpálya területéről

száma is erőteljesen csökkent.

A sportpályán 2017-ig összesen mintegy hetven darab római kori érmet, nagy mennyiségű viseleti tárgyat, bútordíszet, kulcsokat, ládikaveretet találtunk. A fémleletek és a településtörténeti adatok alapján jól látszik, hogy a területet a Kr. u. 1. századtól a 3. század elejéig használták intenzíven, és az itt található épületek a Kr. u. 3. században, talán egy barbár támadás következtében pusztultak el. Az utóbbira utal egy olyan leletegyüttes is, amely szintén a fémkeresős kutatásnak köszönhetően került elő. A négy tárgyat, mezőgazdasági vasszerszámokat (két kapát, egy baltát és egy ásót) egy épület hátsó helyiségében ásták el, valószínűleg hirtelenjében,¹¹ és az agyagréteg később átégett felettük. Közvetlenül a depólet mellett, egy földbe mélyített hombár aljából egy különleges, két darabból összeilleszthető, színházi maszkos díszítésű bronzmécsse fele került elő. Alig féltucatnyi ehhez hasonló példányt ismerünk az egész Római Birodalom területéről.¹² Szintén egyedi leletnek számít egy nagyon jó állapotban megtalált, kisebb méretű, vésett növényi díszű, ovális bronz tálka, amely 2017-ben került napvilágra.

A másik nagy léptékű, műszeres kutatási projekt a polgár város beépítetlen, nyugati felét érintette, ahol az 1990-es évek óta számos alkalommal észleltük a kincskeresők bolygatását. A Nemzeti Kulturális Alap

¹⁰ Lassányi 2013: 19–31.; Lassányi – Rupnik 2013: 101–105.

¹¹ Rupnik 2013: 32–42.

¹² Lassányi 2013: 25–27.

7. Ólomtárgyak a baseball pályáról mitológiai ábrázolásokkal

8. Római kori vas feszítőzabla a polgárváros területéről

támogatásával 2013 és 2014 között végeztünk komplex lelőhely-rekonstrukciós munkát Zsidi Paula szakmai koordinációjával, amelyhez kapcsolódtak fémkeresős bejárások is civil önkéntesek részvételével.¹³ A terület szemétkerakással és növényzettel nem érintett részén tudtunk műszerrel dolgozni, amelynek eredményeképpen több száz fémtárgy került elő. Ezek nagyobb része a római korból származott, bár néhány népvándorlás kori és újkori tárgyat is találtunk. Erre a területre nézve is rendelkezésre álltak az Osztrák Régészeti Intézet geofizikai felmérései, így itt is pontos képünk volt arról, hogy a település mely épületeihez köthetőek a pontosan bemért tárgyak. A terület fémkeresős vizsgálata és a kisebb szondák feltárása során összesen 74 római kori érmet találtunk, amelyek túlnyomó része a Kr. u. 2-3. századra keltezhető. Számos viseleti tárgy, közte 38 fibula került elő, többségében térdfibula, de egy- és kétgombos fibulák és több díszes lapfibula is, így svasztikát és áttört, peltás motívumot, illetve geometrikus mintákat ábrázoló darabok. Nagy számban fordultak elő övveretek és szíjdíszek, több emailos berakású és áttört díszítésű darab is. A háztartási felszerelések tárgycsoportjába tartoztak a különböző bútordíszek, hengeres bronzfogantyúk, bútorveretek, több bronz ládikaveret és ládikafül. A területen nagy mennyiségű ólomolvadékot és több ólomtárgyat is találtunk, több votív tárgyat is. Kiemelkedő lelet egy katonai diploma töredéke, amely Marcus Aurelius és Lucius Verus társuralkodásának korára, azon belül Kr. u. 163 ősze és 165 nyara, esetleg 166 vége közé keltezhetünk.¹⁴

2015 nyarán, a hitelesítő kutatás alkalmával egy további zárt fém leletegyüttes került elő a területen, amely vastárgyakat: elsősorban láda- és bútorvereteket, továbbá egy vasból készült kardkoptatót valamint egy lovak betöréséhez használt, úgynevezett szorítózablát¹⁵ tartalmazott. A tárgyakat valószínűleg újrahasznosítás céljából gyűjtötték össze és ásták el egy nagyon sekély gödörbe a Kr. u. 3. század folyamán.¹⁶

A talált fémleletek túlnyomó többsége a polgárváros Kr. u. 2-3. századi virágkorából származik. Az ennél korábbi leletek, elsősorban érmek kis száma természetesen magyarázható azzal is, hogy ezen korszakok rétegei akár több méter mélyen is húzódnak, ahogyan azt a korábbi feltárások is mutatták. A virágkört követő időszakra keltezhető, Kr. u. 4. századi tárgyak, érmek csak elenyésző mennyiségben találhatóak meg az eddig feldolgozott anyagban, ami megerősíti azt a feltételezést, hogy a polgárvárosban a Kr. u. 4. első harmada után már megszűnt a városi élet.

A „BTM-ES MODELL”

A fenti munkákban jelentős segítséget nyújtottak az önkéntes fémkeresős kutatók. Ezzel együtt fokozatosan megfogalmazódott az igény, hogy a feltárásokon és egyéb szisztematikus terepmunkák során professzionális műszerállománnyal és jelentős terepi tapasztalattal rendelkező szakembereket is foglalkoztassunk.

¹³ Lassányi – Zsidi 2017: 273–287; Lassányi – Zsidi 2014: 127–128; Lassányi – Zsidi 2015: 32–50.

¹⁴ Lassányi 2015: 73–77.

¹⁵ Párhuzama: Curle 1911: plate LXXI, fig. 3.

¹⁶ Lassányi – Zsidi 2017: 285, plate 16.

Lassányi Gábor • Fémkeresős kutatások az Aquincumi Múzeumban

Ennek egyik oka, hogy a beruházásokhoz kapcsolódó, feszített határidejű kutatások során elsősorban munkanapokon, munkaidőben kell a műszeres vizsgálatokat elvégezni, ami önkéntesekkel csak nehezen kivitelezhető. A Budapesti Történeti Múzeum jelenleg egy kombinált modellel dolgozik. A múzeum több fémkereső műszert vásárolt, amelyeket a régészek és régésztechnikusok használhatnak a feltárásokon, elsősorban bontó munkáknál és a kitermelt föld átnézésére. Kisebb, kevésbé szoros határidejű munkákhoz, illetve terepbejárásokhoz önkénteseket is bevonunk azok közül a személyek közül, akik már a múzeumban vagy egyéb örökségvédelmi intézménynél megbízható munkatársnak bizonyultak; ez a kör fokozatosan bővül. Emellett 2014 óta alkalmazzuk megbízással megelőző feltárásokon műszeres leletkutatásra Sándor Lajost (Sandax Kft). Az együttműködés rendkívül jelentős eredményekkel, több zárt leletegyüttes előkerülésével és több száz, jól dokumentált régészeti korú fémtárggyal gazdagította az intézmény gyűjteményét.

Ez a modell, bár hatékonyan működik, viszonylag szűkebb teret biztosít a „közösségi régészetnek.” A főváros és általában a történeti városmagok területe a beépítettség miatt némileg különbözik az ország egyéb régióitól a fémkeresős kutatások és a civilek bevonásának lehetősége tekintetében. Az önkéntesek aktívabb bevonása az örökségvédelmi munkákba középtávon tehát még megoldandó feladat.¹⁷

BIBLIOGRÁFIA

BARTUS, D. 2010

Roman bronze figurine of a kneeling satyr from Biatorbágy. In: Borhy, L. (ed.), *Studia Celtica classica et romana Nicolae Szabó septuagesimo dedicata*. Budapest, 15–25.

CURLE, J. 1911

A Roman Frontier Post and its People: The Fort of Newstead in the Parish of Melrose. Glasgow

FANCSALSZKY, G. 2013

Díszített szélű tarsolykorong az avar kor második feléből Mány határából. Adatok a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Gyűjteményeinek hasonló tárgyairól = Bronze Disc with ornamented edge from the second half of the Avar period found near Mány. Data on the similar objects of the Archaeological Collection of the MNM. *Folia Archaeologica* LV, 2011–2013, 163–180.

ILON, G. 2017

A néhai Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat fémkeresős protokolljának eredményei egy ménfőcsanaki lelőhelyrészleten. Előzetes anyagközlés = Results of the metal detector survey protocol of the former Field Service for Cultural Heritage at Ménfőcsanak. Preliminary report. In: Benkő, E. – Bondár, M. – Kolláth, Á. (szerk.), *Magyarország régészeti topográfiája – múlt, jelen, jövő = Archaeological Topography of Hungary. Past, Present and Future*. Budapest, 185–206.

LASSÁNYI, G. 2012

Római katonai diploma töredékes Sándorfalváról. In: Bíró, Sz. – Vámos, P. (szerk.), *Firkák II. Fiatal római koros kutatók II. konferenciakötete*. Győr, 199–204.

— 2013

Kutatások Aquincum polgárvárosától nyugatra épülő baseball pályán = Research on the territory of the future baseball park west of the Civil Town of Aquincum. *Aquincumi Füzetek* 19, 19–31.

¹⁷ A BTM-es munkában jelentős fémkeresős segítséget nyújtottak eddig: Andrusch István, Gudmon Sándor, Lovász Lajos, Machalitzky Ottó, Meleg József, Molnár Miklós, Nagy Tibor, Radovics Gergely, Róza János, Sándor Lajos, Vinis Zoltán.

Lassányi Gábor • Fémkeresős kutatások az Aquincumi Múzeumban

— 2015

Római katonai diploma töredéke Aquincum polgárvárosból. = A Fragment of a Roman Military Diploma from the Civil Town of Aquincum. *Budapest Régiségei* 47, 73–77.

LASSÁNYI, G. – RUPNIK, L. 2013

Ásó, kapa, kisbalta – Kutatások Aquincum polgárvárosától nyugatra. *Ókor* 2013/1, 101–105.

LASSÁNYI G. – ZSIDI P. 2014

Budapest III. ker. Aquincum Polgárváros Nyugati oldal (Hrsz: 19668/4). *Aquincumi Füzetek* 20, 127–128.

— 2015

Előzetes jelentés az aquincumi polgárváros területén folytatott műszeres leletkutatásról, ásatásról és lelőhelyvédelmi munkákról. = Preliminary report on the non-invasive, instrumental survey, excavation and archaeological site protection works in the territory of the Civil Town in Aquincum. *Aquincumi Füzetek* 21, 32–50.

— 2017

Új módszerek egy régi lelőhely kutatásában. Fémkeresővel az aquincumi polgárváros nyugati felének topográfiai kutatásában. = New methods in the research of an old site. Using metal detection during the survey of the western part of the civil town of Aquincum. In: Benkő, E. – Bondár, M. – Kolláth, Á. (szerk.), *Magyarország régészeti topográfiája – múlt, jelen, jövő = Archaeological Topography of Hungary. Past, Present and Future*. Budapest, 273–287

MARTON, T. – SERLEGI, G. 2004

Balatonlelle-Kenderföld. In: Honti et. al., *A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002-2003). Előzetes jelentés III.* SMK 16, 15–18.

RÁCZ, T. Á. 2017

Fémkeresősök a múzeum kötelékében. Közösségi régészeti modell építése Pest megyében. = Metal detector users affiliated to museums: Building a model of community archaeology in Pest County. *Magyar Régészet Online Magazin* 2017 ősz = *Hungarian Archeology E Journal* 2017 autumn

RUPNIK, L. 2013

Római kori vaseszköz-lelet a baseballpálya alatt. = A Roman Period iron tool find under the baseball park. *Aquincumi Füzetek* 19, 32–42.

SZABÓ, M. – SZAJCSÁN, É. 2017

Fémkeresős együttműködések a régészeti terepmunkában. *Várak, kastélyok, templomok évkönyv 2017*. Budapest, 154–157

SZABÓ, M. – BERTÓK, G. – GÁTI, Cs. – SZAJCSÁN, É. 2016

A mohácsi csatater kutatása – az első országos fémkeresős szakmai hétvége és tanulságai. = Mohács Battlefield Survey – The Lessons Learned From The First National Archaeological Metal Detecting Rally. *Magyar Régészet Online Magazin* 2016 nyár = *Hungarian Archeology E Journal* 2016 summer.

TARBAY, G. 2014

Late Bronze Age depot from the foothills of the Pilis Mountains. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominate* Ser. 3. No. 2, 179–297.

V. SZABÓ, G. 2012

Késő bronzkori kincsek nyomában. = In Search of Late Bronze Age Treasures. *Magyar Régészet Online Magazin* 2012 tél, 1-5 = *Hungarian Archeology E Journal* 2012 winter, 1–5.

— 2013

Late Bronze Age Stolen. New Data on the Illegal Acquisition and Trade of Bronze Age Artefacts in the Carpathian Basin. In: Anders, A. – Kulcsár, G. (eds.), *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*. Budapest, 793–815.

— 2017

Hoard and fortifications: New observations on the structure and function of Eastern Hungarian Late Bronze Age and Early Iron Age high-altitude fortified settlements. In: Heeb, B. – Szentmiklosi, A. – Krause, R. – Wemhoff, M. (eds.), *The Rise and Fall of Defended Sites in the Late Bronze and Early Iron Age of South-East Europe. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* Band 21. Berlin, 107–134.

VISY, ZS. ET AL. (EDS.) 2011

A Danube Limes program régészeti kutatásai 2008–2011 között = The Danube Limes Project Archaeological Research between 2008–2011. Pécs.